

सार्थ एकीभावस्तोत्र.

है पुस्तक

देवचंद्र माणिकचंद्र यांनी

सुबईमध्ये

“निर्णयसागर” छापखान्यांत छापवून प्रसिद्ध केले.

प्रती १०००.

सन १९४७ चा आक्ट २५ प्रमाणे रजिष्टर केले आहे.
(सर्व हक्क प्रसिद्धकर्त्यांनी स्वाधीन ठेविले आहेत.)

संवत् १९४७ सन १९९१ इ.स.वी.

किंमत आणा.

प्रस्तावना.

ईश्वराचे गुणानुवाद ज्यांत वर्णिले आहेत अशीं स्तोत्रें सर्वास नित्यशः ह्यणण्याच्या उपयोगाचीं असून त्यांतील अर्थ प्रत्येकास कळणें अवश्य आहे ह्यणून; व कांहीं स्तोत्रांच्या हस्तलिखित प्रति कित्येकांच्या संग्रहीं आहेत, परंतु लेखकांच्या हस्तदोषानें परंपरागत होत आलेल्या चुकांमुळें त्यांतील पुष्कळ प्रति अशुद्ध उतरल्या गेल्या आहेत, तसा अशुद्ध प्रकार राहूं नये, सर्वास एकसारख्या शुद्ध प्रति वाचावयास व मुखोद्गत करावयास मिळाव्या ह्यणून, मीं हा यत्न केला आहे.

श्रीवादिराज कवि यांनीं संस्कृतांत जें एकीभावस्तोत्र रचिलें, त्याची काव्यमाला नामक मासिक पुस्तकांत छापलेली प्रत १, व श्रीश्रुतसागरसूरिकृत संस्कृत टीका १, व पन्नालालकृत हिंदुस्थानी गद्यात्मक टीका १, आणि भूधरकृत हिंदुस्थानी पद्यात्मक टीका १ अशीं चार पुस्तकें मिळालीं. त्यांवरून एका विद्वान् मित्राच्या हातून मूळ श्लोक शुद्ध लिहवून त्यांचें मराठी भाषांतरही करविलें. त्या मूळस्तोत्रासह भाषांतरास “सार्थ एकीभावस्तोत्र” असें नांव देऊन तें पुस्तकरूपानें मीं प्रसिद्ध केले आहे.

भाषांतर करितांना प्रथम केवळ मूळावरूनच श्लोकांचा अर्थ करविला, व मग तो टीकांवरून तपासला. त्यांत जेथें अर्थाविषयीं मतभेद झाला तेथें टीकेच्या पुस्तकांतील अर्थ बरा वाटला तेवढा घेतला आहे.

हें पुस्तक बिनचूक व्हावें ह्मणून घेववेल तितकी मेहनत घेऊन काळजीपूर्वक तयार केले आहे. तथापि "ईश्वरावांचून अचूक दुसरा कोणी नाही" या दृष्टीने पाहतां त्यांत कांहीं चूकभूल झाली असल्यास, ती बुधजनांनीं कृपा करून मला कळवावी; ह्मणजे पुढील आवृत्तींत तिचा विचार करतां येईल.

या कामीं डाक्टर रामकृष्ण गोपाळ भांडारकर एम्. ए., प्रोफेसर आफ् ओरिएंटल लॅंग्वेजिस (पूर्वेकडील भाषांचे अध्यापक) यांनीं, सरकारी डेक्कनकॉलेजांतील पुस्तके पाहण्यास मजकडे पाठवून दिलीं, व मेहनत घेऊन कांहीं श्लोकांचे अर्थ चांगले साधून दिले, याबद्दल त्यांचा मी मोठा आभारी आहे. त्याचप्रमाणें माझ्या कित्येक स्वधर्मबंधूंनींही आपआपल्या संग्रहीं असलेल्या टीका पाठवून देऊन मला साहाय्य केले, याबद्दल त्यांचाही मी मोठा आभारी आहे.

मुक्काम बार्शी, संवत् १९४७ मिति
भाद्रपद शुद्ध १ रोज शुक्रवार.

} देवचंद माणिकचंद.

मूळकथेचा साराश.

श्रीवादिराजमुनीस पूर्वजन्मींच्या पापकर्मांच्या उदयेंकरून कुष्ठरोग झाला होता. ते विहार करित करित एकदां एका अरण्यांत कांहीं दिवस राहिले होते. तें अरण्य ज्या शहरच्या हद्दींत होतें, त्या शहरांत धार्मिक व श्रद्धालु असे पुष्कळ श्रावकलोक राहत असत. त्यांमध्ये एक शेटी तेथील राजाचा दिवाण होता, तो दिवाण नित्य पहांटेस उठून त्या मुनीकडे जात असे, आणि त्याचा धर्मोपदेश भक्तिपूर्वक श्रवण करून नंतर राजदरबारांत जाई. याप्रमाणें चाललें असतां, एके दिवशीं त्या शेटीच्या शत्रूनें ही गोष्ट राजास कळविली, आणि ह्मणाला, महाराज, आपल्या दिवाणाचा गुरु येंथें आला आहे, त्याच्या अंगावर पांढरें कोड फुटून अतिशय दुर्गंध सुटला आहे, कीं तेंथें मनुष्यास उभें राहवत सुद्धा नाहीं. अशा रोगिष्ठाचें दर्शन प्रथम घेऊन नंतर आपल्या भेटीस येत आहे, याप्रमाणें शेटी आपला अविनय करित आहे, हें चांगलें नाहीं; तर महाराजांनीं याबद्दल शेटीस कांहींतरी शासन करावें. अगर मी खोटा ठरल्यास इतर गुन्हेगारांप्रमाणें मला शिक्षा व्हावी. हें ऐकून राजानें शेटीस विचारिलें कीं, ही

गोष्ट खरी आहे काय? हें ऐकतांच शेटी मोठ्या विचारांत पडला, आणि अविनय होईल या भीतीमुळे 'गुरु रोगी नाहीत' असें झटकन त्याच्या मुखावाटे निघून गेलें. राजा ह्मणाला ठीक आहे, त्यांस पाहण्याकरितां आह्मी उदयीक येऊं. तेव्हां शेटी मोठ्या काळजींत पडला. हें वर्तमान त्यानें मुनीस कळविलें, तेव्हां असत्य भाषण केलें तें वाईट केलें, तसें करावयाचें नव्हतें, अशाबद्दल मुनीनें शेटीस पुष्कळ उपदेश केला. आणि मग, धर्माचें संरक्षण व्हावें व त्याचा उद्योत व्हावा या हेतूनें मुनीनें तीर्थकराची स्तुति करण्यास आरंभ केला. ती स्तुति किंवा तें स्तोत्र पूर्ण होईपावेतो मुनीच्या अंगावरील सर्व कुष्ठरोग नाहीसा होऊन त्यांची कांति सुवर्णासारखी दिव्य झाली. फक्त डाव्या हाताच्या करंगळीच्या नखामध्ये किंचित् रोगाची निशाणी राहिली होती. याप्रमाणें निरोगी काया ज्या स्तोत्राच्या सामर्थ्यानें झाली, तेंच हें एकीभावस्तोत्र होय. या स्तोत्रावर हिंदुस्थानी गद्यात्मक टीका पन्नालाल यानें जी केली आहे, तींत या स्तोत्राची मूळकथा संक्षिप्त रूपानें दिली आहे. तिचा हा सारांश आहे.

श्री सार्थ एकीभावस्तोत्र.

एकीभावं गत इव मया यः स्वयं कर्मबंधो
घोरं दुःखं भवभवगतो दुर्निवारः करोति ।
तस्याप्यस्य त्वयि जिनरवे भक्तिरुन्मुक्तये च-
जेतुं शक्यो भवति न तयो कोऽपरस्तापहेतुः ॥१॥

अर्थः—हे जिनेंद्रा, जन्मजन्मोपाजित आणि निवारण करण्यास कठिण असा जो [प्रकृति, स्थिति, अनुभाग व प्रदेश असा चार प्रकारचा] कर्मबंध, माझ्याशीं जणुं स्वयमेव एकरूप झालेला आहे. आणि घोर दुःख देतो. त्याच्याही उन्मूलनाविषयीं तुझी भक्ति जर समर्थ आहे, तर दुसरा कोणता [श्वेतकुष्ठादि] तापहेतु त्या भक्तीनें जिंकण्यास शक्य नाही ?

ज्योतीरूपं दुरितनिवहध्वान्तविध्वंसहेतुं
त्वामेवाहुर्जिनवर चिरं तत्वविद्याभियुक्ताः ।

चेतोवासे भवसि च मम स्फारमुद्भासमान-
स्तस्मिन्नहः कथमिव तमो वस्तुतो वस्तुमीष्टे ॥ २॥

अर्थः—हे जिनश्रेष्ठा, पापसमूहरूपी अंधकाराचा नाश करणारे तेज तूच असें तत्वज्ञानी नेहमीं ह्मणत असतात, तर अतिशयैकरून प्रकाशित होत्साता तूं माझ्या अंतःकरणरूपी गृहांत वास करीत असतां, तेथें अंधकारासारखें पाप वस्तुतः कसें राहूं शकेल ?

आनंदाश्रुस्तपितवदनं गद्गदं चाभिर्जल्प-
न्यश्चायेत त्वयि दृढमनाः स्तोत्रमन्त्रैर्भवन्तम् ।
तस्याभ्यस्तादपि च सुचिरं देहवल्मीकमध्या-
न्निष्कांस्यन्ते विविधविषमव्याधयः काद्रवेर्याः ॥ ३॥

अर्थः—डोळ्यांतून आनंदाश्रु वाहत आहेत अशा रीतीनें सद्गदित वाणीनें जो तुझ्या ठायीं दृढ अंतःकरण करून स्तोत्ररूपी मंत्रांनीं तुला पूजितो, त्याच्या फार काळ राहिल्यामुळे दृढ परिचय झालेल्या अशाही शरीररूपी वारुळांतून नानाप्रकारचे दुःसाध्य रोगरूपी सर्प निघून जातात.

प्रागैवैहं त्रिदिवभवनादेष्यतां भव्यपुण्या-
 तृथ्वीचक्रं कनकमयतां देवं निन्ये त्वयेदम् ।

ध्यानद्वारं मम रुचिकरं स्वान्तगेहं प्रविष्ट-

स्तिकं चित्रं जिने वपुरिदं यत्सुवर्णाकरोषि ॥४॥

अर्थः—हे देवा, भव्य जीवांच्या पुण्येकरून स्वर्गलो-
 काहून [पुढे सहा महिन्यांनी] या लोकीं येणार, तों पूर्वीच
 त्वां हे भूमंडल सुवर्णमय केले, तर हे जिनेद्रा, ध्यान हेंच आहे
 द्वार ज्याचे अशा माझ्या सुंदर अंतःकरणरूपी गृहांत तूं प्र-
 वेश केल्यावर (श्वेतकुष्ठ नाहीसे करून) हे शरीर सुवर्णाचे
 (चांगल्या वर्णाचे) केले तर त्यांत काय आश्चर्य ?

लोकस्यैकस्त्वमसि भगवन्निनिमित्तेन बन्धु-

स्त्वय्येवासा सकलविषया शक्तिरप्रत्यनीका ।

भक्तिस्फीतां चिरमधिर्वसन्मामिकां चित्तशय्यां

मय्युत्पन्नं कथमिव ततः क्लेशयूथं सहेथौः ॥ ५ ॥

अर्थः—हे भगवन्, कांहीं हेतु नसतां लोकांचा बंधु
 असा एक तूच आहेस. सर्व गोष्टींविषयीं निष्प्रतिबंध अशी
 शक्ति तुझ्या ठायीं मात्र आहे. भक्तीने पूर्ण अशा माझ्या

चित्तरूपी शय्येवर [तूं] चिरकाल वास करीत आहेस.
तर माझ्या ठायीं उत्पन्न झालेला क्लेशसमूह [तूं] कसा स-
हन करशील ?

जन्माटव्यां कथमपि मया देव दीर्घं भ्रमित्वा

प्रोत्सवैयं तव नयंकथा स्फारपीयूषवापी ।

तस्यां मध्ये हिमकरहिमव्यूहशीते नितान्तं

निर्मग्नं मां न जहति कथं दुःखदावोपतापाः ॥६॥

अर्थः—हे देवा, संसाररूपी अरण्यांत कसा तरी दीर्घ-
काल फिरून तुझ्या [सात] नयांची कथा हीच कोणी वि-
पुल अमृताची विहीर म्यां मिळविली. चंद्राच्या शीततेप्र-
माणे थंड (किंवा चंद्र आणि हिमसमूह यांच्याप्रमाणे थंड)
अशा त्या विहिरीमध्ये मी अगदीं बुडालों असतां मला दुःख-
रूपी वणव्याचा ताप कसा सोडणार नाही ?

टीपः—या स्तोत्रावर श्रीश्रुतसागरसूरिकृत जी टीका
आहे तींत नय दोन प्रकारांनीं दाखविले आहेत, ते असेः—

नैगम, संग्रह, व्यवहार, ऋजुसूत्र, शब्द, समभिरूढ व एवंभूत,

अथवा

स्यात् अस्ति, स्यात् नास्ति, स्यात् अस्ति नास्ति, स्यात् अ-

वक्तव्यं, स्यात् अस्ति अवक्तव्यं, स्यात् नास्ति अवक्तव्यं आणि
स्यात् अस्ति नास्ति अवक्तव्यं.

पादन्यासादपि च पुनतो यात्रया ते त्रिलोकीं
हेमाभासो भवति सुरभिः श्रीनिवासश्च पद्मैः ।
सर्वाङ्गेण स्पृशति भगवंस्त्वय्यशेषं मनो मे
श्रेयैः किं तत्स्वयमहरहयन्न मामभ्युपैति ॥ ७ ॥

अर्थः—हे भगवन्, केवळ गमनाने त्रैलोक्यास पवित्र
करणारा, तू जेथे आपला पाय मात्र ठेवतोस तेथे सुवर्णाच्या
कांतीचे सुंदर आणि लक्ष्मीचे वासस्थान असे कमळ उत्पन्न
होते. मग तू माझ्या सर्व मनास सर्व अंगांनी स्पर्श करित
असतां, असे कोणते कल्याण आहे कीं, जें स्वतःच प्रत्यही
मला प्राप्त होणार नाही ?

पश्यन्तं त्वद्वचनममृतं भक्तिपात्र्या पिबन्तं
कर्मारण्यात्पुरुषमसमानन्दधामं प्रविष्टम् ।

* 'धाम' या ठिकाणी 'धामं' असा पाठ श्रुतसागरकृत
टीकेत आहे. तो घेऊन ते पुरुषाचे विशेषण त्या टीकेत केले आहे.
आणि "निरुपम आनंदाचे स्थान अशा पुरुषाप्रत प्रविष्ट झालेल
जो मी त्या मला ... " असा अर्थ केला आहे.

त्वां दुर्वारस्मरं मदहरं त्वत्प्रसादैकभूमिं
 क्रूराकाराः कथमिव रुजाकण्टका निर्लुठन्ति ॥८॥

अर्थः—ज्याचें निवारण करणें कठिण अशा मदनाचा गर्व हरण करणारा जो तू, त्या तुला पाहणारा, तुझे वचन हेंच अमृत भक्तिरूप पात्रानें पिणारा, कर्मरूप अरण्यांतून निघून निरुपम आनंदाच्या गृहांत प्रवेश केलेला, आणि तुझ्या कृपेस पात्र, अशा पुरुषास भयंकर आकाराचे रोगरूपी कांटे कसे पीडा देतील ?

पाषाणात्मा तदितरसमः केवलं रत्नमूर्ति-
 मानस्तम्भो भवति च परस्तादृशो रत्नवर्गः ।
 दृष्टिप्राप्तो हरति स कथं मानरोगं नराणां
 प्रत्यासत्तिर्यदि न भवतस्तस्य तच्छक्तिहेतुः ॥ ९ ॥

अर्थः—मानस्तंभ पाषाणाचा, तो इतर पाषाणांसारखाच. तसेंच तो केवळ रत्नमय असतो, पण तीं रत्नें तरी पाषाणच. तो मानस्तंभ दृष्टीस पडला असतां नरांचा अभिमानरूपी रोग नाहीसा करितो, तो तुझ्या सान्निध्यामुळे. जर त्यास ती

शक्ति प्राप्त होण्यास कारण जें तुझे सान्निध्य तें नसेल, तर तो मानरोग कसा हरण करील ?

हृद्यप्राप्तो मरुदापि भवन्मूर्तिशैलोपवाही
सद्यः पुंसां निरवधिरुजाधूलिबन्धं धुनोति ।
ध्यानाहूतो हृदयकमलं यस्य तु त्वं प्रविष्ट-
स्तस्याशक्यः कं ईह भुवने देव लोकोपकारः ॥१०॥

अर्थः—हे देवा, तुझ्या मूर्तिरूप पर्वतावरून येणारा वायु हृदयांत प्राप्त होत नाही. तरी [केवळ बाहेरून अंगास लागून नरांच्या अंगावरची दीर्घकाळ असलेली रोगरूपी धूळ तत्काल झाडून टाकतो, मग तुझे ध्यान केल्यामुळे ज्याच्या हृदयकमलांत तूं प्रवेश केला, त्यास ह्या लोकां कोणता लोकोपकार [करितां येणें] अशक्य आहे ?

* 'हृद्यप्राप्तः' याबद्दल 'हृद्यः प्राप्तः' असा पाठ काव्यमाला-नामक मासिकपुस्तकांत लिहिला आहे. तो घेतला असतां अर्थ "हृदयांत प्राप्त होत नाही" याबद्दल "आनंददायक (वायु) प्राप्त झाला असतां" असा होतो.

जानांसि त्वं मम भवभवे यच्च यादृक्च दुःखं
जातं यस्य स्मरणमपि मे शस्त्रवन्निष्पिनष्टि ।
त्वं सर्वशः सकृप इति च त्वामुपेतोऽस्मि भक्त्या
यत्कर्तव्यं तदिह विषये देवं एव प्रमाणम् ॥११॥

अर्थः—मला जन्मोजन्मीं जें जें जसें जसें दुःख झालें
आहे तें तें तूं जाणतोस (किंवा किती किती व-कोणको-
णत्या प्रकारचें दुःख झालें आहे तें तूं जाणतोस). त्याचें
स्मरण झालें असतांही तें शस्त्राप्रमाणें माझ्या हृदयाचें वि-
दारण करितें. तूं सर्वेश आणि दयालु आहेस, ह्मणून भक्तीनें
तुजकडे आलों आहे, तर आतां या ठिकाणीं काय कराव-
याचें त्याजविषयीं देवा तूंच प्रमाण आहेस.

प्रापद्देवं तव नुतिपदैर्जीवकेनोपदिष्टैः
पापांचारी मरणसमये सारमेयोऽपि सौख्यम् ।
कैः संदेहो यदुपलभते वासवश्रीप्रभुत्वं
जल्पज्ञाप्यैर्मणिभिरमलैस्त्वन्नमस्कारचक्रम् ॥१२॥

अर्थः—कुत्र्याच्या मरणसमयीं जीवकानें ह्यणजे जीवंधरस्वामीनें उपदेशिलेले तुझे [पंच] नमस्कारशब्द ऐकून त्या पापाचरण करणाऱ्या कुत्र्यासही [पुढें] दैवी सुख मिळालें. मग जप करण्यास योग्य अशा शुद्ध मण्यांनीं तुजें [पंच] नमस्कारचक्र उच्चारणारास इंद्राच्या संपत्तीचें सुख मिळेल यांत काय संशय ?

टीपः—मरणसमयीं पंचनमस्कारशब्द सांगितला ह्यणजे पंचनमस्कारमंत्र सांगितला. त्या मंत्रास नमोकारमंत्र (किंवा पंचनमोकारमंत्र), महामंत्र, पस्तीसअक्षरीमंत्र अशींही नांवां आहेत, तो मंत्रः—

नमो अरिहंताणं, नमो सिद्धाणं, नमो आयरीयाणं,
नमो उवज्ञायाणं, नमो लोयसव्वसाहूणं.

शुद्धे ज्ञाने शुचिनि चरिते सत्यापि त्वय्यनीचां
भक्तिनां च दानवधिसुखावञ्चिका कुञ्चिकेयम् ।
शक्योद्धाटं भवति हि कथं मुक्तिकामस्य पुंसो
मुक्तिद्वारं परिदृढमहामोहमुद्राकपाटम् ॥ १३ ॥

* जीवंधरस्वामी यांस क्षत्रचूडामणि असें दुसरें नांव होतें.

अर्थः—शुद्धज्ञान आणि शुद्धचरित असतांही निरवधि-
सुख प्राप्त करून देणारी तुझी श्रेष्ठ भक्ति ही किल्ली नसेल
तर मुक्ति इच्छिणाऱ्या पुरुषास, जबरदस्त मोहाची मुद्रा
(कुलूप) केलेले बळकट कवाड आहे ज्याला असें मुक्तीचे
द्वार कसें उघडितां येईल ?

टीपः—मोहाचे प्रकार २८ आहेत. त्याचे मुख्य भाग
दोन. एक दर्शनमोहनीय व दुसरा चारित्रमोहनीय. त्यांत—
३ दर्शनमोहनीय याचे प्रकार तीन आहेत. १ मिथ्यात्व, १
सम्यग्मिथ्यात्व, १ सम्यक्प्रतिमिथ्यात्व, आणि—

२५ चारित्रमोहनीय याचे प्रकार पंचवीस आहेत. यांतही
दोन प्रकार. एक अकषायवेदनीय व दुसरा कषा-
यवेदनीय. त्यांपैकीं—

१ अकषायवेदनीय याचे प्रकार नऊ आहेत. १ हास्य, १
रति, १ अरति, १ शोक, १ भय, १ जुगुप्सा, १
स्त्रीवेद, १ पुरुषवेद, १ नपुंसकवेद. व—

१६ कषायवेदनीय याचे प्रकार सोळा आहेत. १ अनंता-
नुबंधीक्रोध, १ अनंतानुबंधीमान, १ अनंतानुबंधी-
माया, १ अनंतानुबंधीलोभ, १ अप्रत्याख्यानक्रोध, १
अप्रत्याख्यानमान, १ अप्रत्याख्यानमाया, १ अ-

प्रत्याख्यानलोभ, १ प्रत्याख्यानक्रोध, १ प्रत्याख्या-
नमान, १ प्रत्याख्यानमाया, १ प्रत्याख्यानलोभ, १
संज्वलनक्रोध, १ संज्वलनमान, १ संज्वलनमाया, १
संज्वलनलोभ.

२५

२८

याप्रमाणे मोहाचे अठ्ठावीस प्रकार आहेत.

प्रच्छन्नः खल्वयमघमयैरन्धकारैः समन्ता-
त्यन्थो मुक्तः स्थपुटितपदः क्लेशगतिरगांधैः ।

तत्कस्तेन ब्रजति सुखतो देव तत्त्वावभासी

यद्यग्रेऽग्रे न भवति भवद्भारतीरत्नदीपः ॥ १४ ॥

अर्थः—हे देवा, हा मुक्तीचा मार्ग खरोखर आसमंतातू
पापरूपी अंधकारांनी आच्छादिलेला आणि अतिखोल अशा
क्लेशरूप खांचांनी उंचसखल झालेला आहे. तर यांत पुढे
पुढे [सप्त] तत्त्वांचा प्रकाश करणारी तुझी वाणी हाच
कोणी रत्नखचित दिवा नसेल, तर त्या मार्गाने सुखाने
कोण जाईल ?

टीपः—जीव, अजीव, आश्रव, बंध, संवर, निर्जरा आणि मोक्ष हीं सप्त तत्त्वे होत.

आत्मज्योतिर्निधिर्नवधिर्द्रष्टुरानन्दहेतुः
 कर्मक्षोणीपटलपिहितो योऽनवाप्यः परेषाम् ।
 हस्तं कुर्वन्त्यनतिचिरतस्तं भवद्भक्तिभाजः
 स्तोत्रैर्बन्धप्रकृतिपरुषोद्दामधात्रीखनित्रैः ॥ १५ ॥

अर्थः—पाहणारास आनंद देणारा, अमर्याद, आणि कर्मरूपी जमिनीच्या थरानें आच्छादिलेला, असा आत्मज्योति हाच निधि आहे. जो इतरांस प्राप्त होत नाही, तो निधि तुझी भक्ति करणारे लोक, बंध आणि प्रकृति या कठिण व बळकट अशा जमिनीस, स्तोत्ररूप कुदळीनीं खणून तत्काळ हस्तगत करितात.

प्रत्युत्पन्नानयहिमंगिरेरार्यता चामृताब्धे-
 र्या देवं त्वत्पदकमलयोः संगता भक्तिगङ्गा ।
 चेतस्तस्यां मम रुचिवशादापुतं क्षालितांहः-
 कल्माषं यद्भवति किमियं देव संदेहभूमिः ॥ १६ ॥

अर्थः—हे देवा, [सप्त] नयरूप हिमाद्रीपासून उत्पन्न झालेली आणि मोक्षरूपी समुद्रापर्यंत पसरलेली, अशी तुझ्या पदकलीं लागलेली जी भक्तिरूपी गंगा, तिजमध्ये प्रीतीने स्नान केलेले माझे मन निष्पाप झाले. असे असून हे देवा, अजून तें किंचित् मलिन आहे, तर हें संशयाचें स्थान कां ठेविलें?

प्रादुर्भूतस्थिरपदसुख त्वामनुध्यायतो मे
 त्वय्यैवाहं स इति मतिरुत्पद्यते निर्विकल्पा ।
 मिथ्यैवेयं तदपि तनुते तृप्तिमभ्रेषरूपां
 दोषात्मानोऽप्यभिमतफलास्त्वत्प्रसादाद्भवन्ति १७

अर्थः—प्रकट झाले आहे अनंतसुख ज्याचें अशा हे जिनेंद्रा, तुझे ध्यान करून माझ्या मनांत तुजविषयीं, तूं तोच मी अशी संदेहरहित बुद्धि उत्पन्न होते, ही मिथ्याच आहे; तथापि ती योग्य समाधान देते. (तिजपासून चांगले समाधान होतें.) तुझ्या कृपेनें दोषात्मे पुरुषांस देखील इच्छित फल मिळते.

मिथ्यावादं मलमपनुदन्सप्तभङ्गीतरङ्गै-
 र्वागम्भोधिभुवनमखिलं देवं पर्येति यस्ते ।
 तस्यावृत्तिं संपदि विबुधाश्चेत्सैवाचलेन
 व्यातन्वन्तः सुचिरममृतासेवया तृप्सुवन्ति ॥१८॥

अर्थः—हे देवा, सात भंग ह्याच लाटांनीं मिथ्यावादरूपी
 मळ नाहीसा करणारा जो तुझा वचनरूप समुद्र सर्व भुवनास
 व्यापून आहे, त्याचें मंथन अंतःकरण ह्याच पर्वतानें तत्क्षणींच
 करून, विबुध (ज्ञानीजन) अमृताचा आस्वाद घेऊन चिर-
 काल तृप्ति पावतात.

टीपः—श्रीश्रुतसागरसूरिकृत टीकेंत सप्तभंग सांगितले
 आहेत तेः—

स्यान्नित्यमेव, स्यादनित्यमेव, स्यादुभयमेव, स्यादवक्तव्य-
 मेव, स्यान्नित्यावक्तव्यमेव, स्यादनित्यावक्तव्यमेव, स्यादुभया-
 वक्तव्यमेव.

आहार्येभ्यः स्पृहयति परं यः स्वभावादहृद्यः
 शस्त्रग्राही भवति सततं वैरिणां यश्च शक्यः ।

* 'वैरिणां' या ठिकाणीं 'वैरिणा' असाही पाठ आढळतो;
 परंतु तेणेंकरून अर्थ फिरत नाही.

सर्वाङ्गेषु^{१५} त्वमसि^{१४} सुभगस्त्वं^{१८} नं शक्यः^{२१} परेषां^{१९}
 तत्किं^{२२} भूषावसनकुसुमैः^{२३} किं च^{२६} शस्त्रैरुदस्रैः^{२५} ॥१९॥

अर्थः—जो स्वभावतः मनोहर नसतो तो [अलंकार, वस्त्रें, पुष्पें इत्यादि] उपभोग्य वस्तु इच्छितो, आणि जो शत्रूंनीं जिंकण्यास शक्य असतो तो सतत शस्त्रें धारण करितो. तूं सर्वांगीं सुंदर आहेस आणि दुसऱ्यांनीं जिंकण्यास शक्य नाहीस. तर अलंकार, वस्त्रें, पुष्पें आणि सज्य केलेलीं शस्त्रें यांचा तुला काय उपयोग ?

इंद्रः^१ सेवां^३ तव^२ सुकुरुतां^४ किं^५ तयां^६ श्लाघनं^७ ते^८
 तस्यै^{१२}वेयं^{१०} भवलयकरी^{१३} श्लाघ्यतामातनोति^{१४} ।

त्वं^{१५} निस्तारी^{१७} जननजलधेः^{१६} सिद्धिकान्तापतिस्त्वं^{१८}
 त्वं^{२०} लोकांनां^{२३} प्रभुरिति^{२२} तवै^{२५} श्लाघ्यते^{२६} स्तोत्रमित्थम्^{२४} ॥२०॥

अर्थः—इंद्र तुझी सेवा करो, तिणें तुझी काय स्तुति होणार ? संसाराचा नाश करणारी ती सेवा त्यालाच श्लाघ्यता

† 'उदस्रैः' असें काव्यमालेंत लिहिलें आहे ती चूक आहे. त्या ठिकाणीं 'उदस्रैः' असें पाहिजे.

देते. तूं भवसमुद्रांतून पार पाडणारा आहेस, तूं सिद्धिरूप कांतेचा स्वामी आहेस, (ह्यणजे सिद्धि तुझ्या स्वाधीन आहे.) तूं लोकांचा प्रभु आहेस, या प्रकारच्या तुझ्या स्तोत्रानें तुझी स्तुति होते.

वृत्तिर्वाचामपरसंदृशी न त्वमन्येन तुल्यः

स्तुत्युद्गाराः कथमिव ततस्त्वय्यमी नः क्रमन्ते ।

मैवं भूवंस्तदपि भगवन्भक्तिपीयूषपुष्टा-

स्ते भव्यानामभिमतफलाः पारिजाता भवन्ति ॥२१॥

अर्थः—हे भगवन्, तुझ्या [दिव्य] वाणीची वृत्ति इतरांसारखी नाही. तूं [मदनादिकांशीं] तुल्य नाहीस. (ह्यणजे तुझी दिव्यवाणी इतरांहून श्रेष्ठ आहे, आणि तूं मदनादिकांहून अति सुंदर आहेस) तर आमचे हे स्तुत्युद्गार तुला कसे आवडतील? ते न आवडोत. तरीही भक्तिरूप अमृतानें पुष्ट झालेले ते स्तुत्युद्गार जीवांस इच्छित फल देणारे कल्पवृक्ष होतात.

कोपौवेशो न तव न तवै क्वापि देव प्रसादो
व्याप्तं चेतस्तेव हि परमोपेक्षयैवानपेक्षम् ।

(१७)

आज्ञां^{२०} वश्यं^{१७} तदपि^{१८} भुवनं^{१९} संनिधि^{२१} वैरहारी^{२२}
कैवं^{२७} भूतं^{२४} भुवनं^{२३} तिलक^{२५} प्राभवं^{२६} त्वत्परेषु ॥ २२ ॥

अर्थः—हे देवा, तुला क्रोध कधीच येत नाही, आणि तुझा कोणावर प्रसादही नाही. कारण निरपेक्ष असं तुझं चित्त अति उपेक्षाबुद्धीनें व्याप्त असतं. तरी विश्व तुझ्या आज्ञेच्या स्वाधीन आहे. तुझें सान्निध्य [प्राण्यांचें] वैरहरण करणारें आहे. हे भुवनभूषणा, असं सामर्थ्य तुजवांचून इतरांच्या ठायीं कोठून असणार ?

देवं^{१०} स्तोतुं^{११} त्रिदिवगणिकामण्डलीगीतकीर्तिं^{१२}
तोतू^{१३}र्तिं^{१४} त्वां^{१५} सकलविषयज्ञानमूर्तिं^{१६} जनो^{१७} यः ।
तस्य^{१८} क्षेमं^{१९} न^{२०} पदमटतो^{२१} जातु^{२२} जोहू^{२३}र्तिं^{२४} पन्था-
स्तत्त्वग्रंथस्मरणविषये^{२५} नैष^{२६} मोमूर्तिं^{२७} मर्त्यः ॥ २३ ॥

अर्थः—हे देवा, स्वर्गातील अप्सरा तुझी कीर्ति गातात. सर्व विषयांच्या ज्ञानाची तूं मूर्तिच आहेस. तुला स्तविण्याविषयीं जो जन त्वरा करितो, तो मोक्षमार्गाकडे जात असता त्याचा मार्ग कधीही वांकडा होत नाही (तो सरळ मोक्षास

जातो). तो मनुष्य तत्वग्रंथांचें चिंतन करण्यामध्ये कधीं मोह पावत नाही.

चित्ते कुर्वन्निरवधिसुखज्ञानदृग्वीर्यरूपं
 देव त्वां यः समयनियमादादरेण स्तवीति ।
 श्रेयोमार्गं सं खलु सुकृती तावता पूरयित्वा
 कल्याणानां भवति विषयः पञ्चधा पञ्चितानाम् २४

अर्थः—हे देवा, तुझे सुख, ज्ञान, दर्शन आणि सामर्थ्य हीं अनंत आहेत. तुझे चिंतन करून जो शास्त्रोक्त प्रकारानें आदरानें तुला स्तवितो तो धन्यपुरुष निश्चयेंकरून त्या स्तुतीच्या योगानें कल्याणाचा मार्ग पुरा करून पांच प्रकारच्या कल्याणांचें स्थान होतो, (ह्मणजे पांच कल्याणें त्यास प्राप्त होतात.)

टीपः—गर्भास येतात त्या समयीं जो महोत्सव होतो तें गर्भकल्याण, जन्मास येतात त्या समयीं जो महोत्सव होतो तें जन्मकल्याण, तपश्चर्येस जातात त्या समयीं जो महोत्सव होतो तें तपःकल्याण (दीक्षाकल्याण), केवलज्ञान प्राप्त होतें त्या समयीं जो महोत्सव होतो तें ज्ञानकल्याण (केवळ

कल्याण), आणि मुक्तीस जातात त्या समयीं जो महोत्सव होतो तें मोक्षकल्याण (निर्वाणकल्याण) अशीं पांच प्रकारचीं कल्याणें (कल्याणकें) प्राप्त होतात. हे महोत्सव इंद्रादि देव येऊन करीत असतात.

भक्तिप्रह्वमहेन्द्रपूजितपद त्वत्कीर्तने न क्षमाः
सूक्ष्मज्ञानदृशोऽपि संयमभृतः के हन्त मन्दा वयम् ।
अस्माभिस्तवनच्छलेन तु परस्त्वय्यादरस्तन्यते
स्वात्माधीनसुखैषिणां स खलु नैः कल्याणकल्पद्रुमः
॥ २५ ॥

अर्थः—भक्तीनें नम्र झालेल्या इंद्रांनीं पूजिले आहेत पाय ज्याचे अशा [परमेश्वरा], तुझ्या स्तवनाविषयीं सूक्ष्म-ज्ञानी आणि मनःसंयमी असे देखील समर्थ नाहीत. मग अरेरे, आह्मां जडांची काय कथा ! आह्मीं तर स्तवननिमित्ताने तुझ्या ठायीं अति विनयबुद्धि धरितों, तो विनयच स्वात्मसुख इच्छिणाऱ्या आह्मांस निश्चयाने कल्याणदायक कल्पवृक्ष होय.

वादि^२राज^३मनुं^३ शाब्दिक^३लोको
वादि^३राज^६मनुं^६ तार्किक^३सिंहः ।
वादि^१राज^९मनुं^९ काव्य^९कृत^९स्तै
वादि^{१२}राज^{१३}मनुं^{१३} भव्य^{११}सहायः ॥ २६ ॥

अर्थः—शब्दशास्त्र जाणणारे लोक (ह्यणजे वैयाकरण)
वादिराजास अनुसरून (किंवा—त्याच्या मागाहून) आहेत
(ह्यणजे त्याच्याहून कमी योग्यतेचे आहेत). तर्कशास्त्रांत
श्रेष्ठ असेही—पुरुष वादिराजास अनुसरणारे, काव्य करणारे
वादिराजास अनुसरणारे, आणि जीवांवर उपकार करणारेही
वादिराजास अनुसरून आहेत.

समाप्त.